

седништва ЦК СКЈ, као и документ са ставовима Председништва о писму Удружења који је упућен члановима ЦК СКЈ.

Кроз понуђену анализу и приређена документа ауторка пружа важан увид у специфичности деловања једне организације у тренуцима наглашених напетости, подстакнутих економском кризом. Спремност на активизам појединаца, реалност могућег утицаја, као и снага и опстојност личних уверења у судару са бирократским апаратом и партијском интервенцијом постају видљиви праћењем ангажмана појединих чланова Удружења у јавном простору. Поред тога, кроз анализу сусрета *Шпанаца* и партијских структура Олга Манојловић Пинтар отвара простор разумевању или дубљем сагледавању специфичности методологије деловања Партије у сусрету затим и процесу неутралисања гласа критике, чак и када он долази из редова оних који су носили снагу политичког и идеолошког ауторитета. Посезање за прикривеним, али и отвореним претњама, притисци, дискредитација мотива и аргумената, проблематизовање вредности на којима је Удружење почивало (јединство и заједништво), па и готово параноидно тражење идеолошке и политичке позадине, неки су од метода и специфичности поступања који постају видљиви. Лишавањем отворености за другачије мишљење потиснута је могућност да се кроз интеракцију са различитим чиниоцима друштва изнађу путеви за излазак из кризе. Односно, како ауторка закључује: „Југословенске политичке елите су одбијале да уваже легитимност многих учесника у друштвеној борби и многих покушаја трагања за новим перспективама.“ Праћењем интеракције две стране (Партије или државног врха и чланова Удружења) истог идеолошког опредељења али са донекле различитим виђењем стварности, дат је допринос разумевању времена оптерећеног наслеђеним напетостима и истовремено суоченог са новим изазовим. Стога понуђена књига представља значајну основу и незаобилазно штиво у будућим истраживачким напорима у правцу расветљавања догађаја из непосредне прошлости и разумевања процеса који су обележили трајање једне државне заједнице.

Весна ЂИКАНОВИЋ

Dragan Bogetić.
Nesvrstanost kroz istoriju. Od ideje do pokreta.
Beograd: Zavod za udžbenike, 2019, 538.

Историја несврстаности представља изузетно важну тему не само српске (и раније југословенске) већ и светске историографије. Без њеног познавања, у већој или мањој мери, скоро да није могуће разматрати ниједно важније питање из дипломатске историје у периоду Хладног рата. Сто-

га је и појава нове књиге др Драгана Богетића о историји Покрета несврстаности, без дилеме, важан догађај не само за стручну него и за ширу јавност. Књигу је написао аутор који важи за једног од најбољих познавалаца спољне политике југословенске државе у време Хладног рата. Она је, при томе, круна његовог вишедеценијског бављења овом темом. То се види у бројним мањим и већим радовима о настанку и развоју Покрета несврстаности, о односу Југославије са несврстанима и улози Југославије у овом покрету. Али не и само у томе. Богетић је своја истраживања ширио и допуњавао и бројним другим темама из дипломатске историје Југославије, попут њеног односа са великим силама, Сједињеним Америчким Државама и Совјетским Савезом. Она су му омогућила боље разумевање и међународних прилика у којима се стварао и функционисао Покрет несврстаности и тога како су разни догађаји на међународној политичкој сцени утицали на сам покрет.

Књига Драгана Богетића представља једну врсту синтезе досадашњих знања о Покрету несврстаности. Она приказује мена кроз које је покрет пролазио кроз своју историју. Или, боље речено, како је једна идеја о несврставању, односно ванблоковској политици, неколицине лидера постепено добијала глобалну важност и заживела у стварности кроз стварање широког међународног покрета, који је обухватио изузетно велики број земаља.

Већ смо поменули да је књига настала као плод вишегодишњег истраживања. Оно је видљиво у пажљивој и обимној анализи објављене и необјављене архивске грађе, сведочења учесника и у коришћењу резултата до којих је дошла домаћа и страна историографија. Аутор се определио да у презентовању сазнања до којих је дошао употреби хронолошки принцип и да главни међаши буду конференције несврстаних земаља. Књига је стога подељена, поред увода, на седам поглавља која говоре о развоју покрета између конференција (између Бандунга и Београда 1955–1961; између Београда и Каира 1961–1964; између Каира и Лусакe 1964–1970; између Лусакe и Алжира 1970–1973; између Алжира и Коломба 1973–1976; између Коломба и Хаване 1976–1979; после Хаване). При том, седмо поглавље има улогу закључка, у којем се заправо прати историја несврстаности од конференције у Хавани до данас. Неопходно је поменути да је аутор у уводу оцртао најважније моменте из развоја покрета, међу којима су и они пре Бандуншке конференције, када се јављају у поједним земљама, касније протагонистима несврставања, неке од идеја водиља њихове спољне политике а које су важне за саму генезу покрета. Ти momenti су у оквиру поглавља много шире анализирани и елаборирани. Уводна разматрања су зато изузетно драгоценa, јер недовољно упућеном читаоцу омогућавају да много лакше прати врло богата и бурна догађања из историје несврстаности и међународне политике. Унутар сваког поглавља доминирају три тематске целине: прва се односи на анализу међународних услова у којима су деловале несврстане земље, друга указује на основне одлике које су обележиле активност самих несврстаних земаља и последња, трећа целина сагледава најважније скупове и састанакe несврстаних земаља.

Књигом је обухваћен и детаљно сагледан пре свега период од Бандуншке конференције 1955. до конференције у Хавани 1979. године. Ове хронолошке границе имају оправдање. Бандуншка конференција – која је имала пре свега регионални, афричко-азијски значај и није била скуп искључиво несврстаних земља – имала је велику важност за настанак несврстаности, кроз промовисање идеја које су касније уткане у покрет. С друге стране, конференција у Хавани била је по броју земаља учесника најмасовнији скуп несврстаних, на коме су се исказале и бројне слабости, посебно немогућност да се разреше несугласице и оружани сукоби међу чланицама покрета. На њему је последњи пут наступио и Јосип Броз Тито, који је већ наредне 1980. године умро. Са њим је нестао и важан политички ауторитет који је он давао покрету као један од његових лидера и оснивача. Покрет је, иако је опстао до данашњих дана, после скупа у Хавани запао у кризу; међусобни сукоби чланица не само да су били у колизији са принципом мирољубивог решавања спорних ситуација већ су стопирали било какву значајнију активност покрета. Покрет је због тога, али и низа других разлога, као што су одсуство великих лидера и поверења да он може да реши нека важна питања спољне политике чланица, неприлагођености времену и слично, престао да има важну улогу у међународној политици.

Аутор је пратећи фазе у развоју покрета несврстаности успео да укаже на главне факторе који су утицали на опредељивање држава за несврстаност, као што су деколонизација и потреба да се у оштром блоковском сучељавању очува тешко стечена независност, као и да се удруживањем са другим земљама у сличном положају превазиђе неразвијеност. Оно што је битно, наглашава Ботетић, јесте да супротстављање блоковској политици није значило и непријатељски став према њима. Он то показује и кроз анализе самих скупова и састанака несврстаних земаља на којима се неретко могла уочити подела на земље које су исказивале наклоност према једном или другом блоку. Примера ради, Југославија је до самита у Лусаки заправо имала „неизбалансирану несврстану политику“ у корист Советског Савеза. Али је тада усвојила начело еквидистанце и политике баланса према блоковима. На то је, између осталог, утицала и совјетска интервенција у Чехословачкој.

Важно је поменути и да је аутор анализирао и речник учесника и главних протагониста несврстаности на конференцијама. Приметио је да, за разлику од осталих учесника, југословенски председник до конференције у Лусаки никада није употребио термине „несврстаност“ и „несврстане земље“. Уместо њих, што је било упадљиво, користио је термине „неангажованост“, „неангажоване земље“ или „ванблоковске земље“. То није, како истиче аутор, било случајно, јер је термин „несврстаност“ упућивао на једнаку дистанцу према оба блока. Његова употреба у говору у Лусаки била је и више него важан показатељ промене у југословенској политици према самој несврстаности.

Драган Богетић је, што је посебно значајно, развејао и нека уврежена схватања истраживача и шире јавности о покрету. Једно се односило

и на тренутак када је он основан. Преовлађујуће мишљење било је да се то десило у Београду 1961, када се окупио први пут велики број несврстаних земаља. Међутим, Богетић у овом истраживању, као и у нешто ранијим, показује да на конференцији у Београду није дошло до оснивања покрета, већ да се то десило на конференцији у Лусаки 1970. године. Због тога је, како истиче аутор, придаван много већи значај Београдској конференцији, док је скуп у Лусаки остао је у њеној сенци.

Формирање покрета несврстаности није ишло лако, па чак ни онда када су на Брионском састанку Тита, Нехруа и Насера превазиђени оквири регионалне сарадње. Аутор детаљано образлаже не само све препреке, неспоразуме, различита гледишта и интересе појединих земаља, па и личне амбиције које су имали протагонисти политике несврстаности већ и начине на које су они отклањани. Међу такве препреке спада одбацивање различитих облика регионалних концепата и прилаза организовању несврстаних земаља. Поменимо тако, на пример, да се и пре конференције у Београду 1961. Титовој идеји афирмације несврстаности као ширег, универзалног концепта окупљања свих ванблоковских земаља супротстављао Нехру, али и Насер, са њиховим регионалним афричко-азијским концептима. Први је био вођа једне велике регионалне силе, која је уживала велики углед на азијско-афричком простору, док је други заговарао „арапско уједињење“ и себе видео као ујединитеља и вођу „арапског света“. Томе треба додати и чињеницу да су неке афричко-азијске земље у то доба примале обимну војну, економску и финансијску помоћ од великих сила. Оне нису желеле да то угрозе зарад нечега што је могло да се схвати као „трећи блок“, блок који је могао да носи потенцијал сукоба са постојећим. Сличне аспирације имао је касније и индонезански председник Сукарно, који је иницирао припреме за одржавање нове регионалне Конференције афроазијске солидарности (популарно називане „Други Бандунг“). Међутим, све већи број новоослобођених земаља у процесу деколонизације опредељивао се за несврстану политику, што је утицало и на схватање да је неопходно њихово заједничко и континуирано наступање како у међународним односима тако и у Уједињеним нацијама. Победила је, после „кризе несврстаности“ у другој половини шездесетих, идеја која је заговарала стварање широког покрета несврстаних земаља и принципа мирољубиве коезистенције. То се управо десило у Лусаки.

Аутор је с посебном пажњом проучавао како је текао процес институционализације покрета ванблоковских држава. Он примећује да је први формални корак учињен стварањем Сталног комитета, а после самита у Лусаки и других сталних тела попут Координационог бироа (уместо Сталног комитета), министарских конференција несврстаних, министарских састанака Координационог бироа, састанака координатора за поједине области као што су информисање или координатора за Акциони програм за међусобну економску сарадњу несврстаних земаља и других земаља у развоју, те Фонд солидарности као прве самосталне финансијске институције Покрета несврстаности и сл. Истраживање је показало и да је управо институцио-

нализација сарадње несврстаних земаља довела до полета покрета и много активнијег и плоднијег периода његовог постојања. Покрет је тиме добио механизме да покреће и усаглашава заједничке акције по различитим политичким и економским питањима. Међу његовим успесима ваља поменути и одржавање специјалног заседања Генералне скупштине Уједињених нација у вези са економским проблемима. Оно је одржано на иницијативу Покрета несврстаних и било је, како наглашава Богетић, прво заседање овог тела које није било посвећено политичким него економским питањима. Било је и других иницијатива и предложених резолуција о различитим међународним проблемима. Разматране су, као и до тада, мере и исказивана подршка против упоришта колонијализма и расизма у Африци и подржани покрети за национално ослобођење.

С великом брижљивошћу у књизи је обрађен утицај који су имали односи међу великим силама на новоослобођене и несврстане земље, као и међусобни односи самих несврстаних земаља. Политика попуштања затегнутости присутна још од конференције у Каиру 1964. носила је извесно смиривање у међународним односима. Уместо директног сукобљавања великих сила и блокова дошло је, наглашава аутор, до њиховог индиректног сукобљавања на простору Азије и Африке. Ширење утицаја великих сила одвијало се сада новим средствима и начинима. Покренута су многа жаришта и ратови у којима су велике силе биле на супротним странама подржавајући једну или другу страну у локалном сукобу. То је угрожавало независност и положај новоослобођених земаља на читавом кризном подручју. Поред тога, и саме несврстане земље су се, због нерешених граничних питања, често налазиле у сукобу. Поменимо спорове и сукобе Либије и Алжира, Либије и Марока, Либије и Чада, Анголе и Заира, Етиопије и Сомалије итд. У неке од њих индиректно или директно биле су укључне и велике силе подржавајући једну од страна у сукобу. То је компликовало рад и активност Покрета несврстаности и утицало на његово слабљење.

Несврстане земље су, како показује Богетић, биле принуђене да се на министарском састанку у Београду 1978. први пут у историји покрета баве споровима и сукобима у сопственим редовима. До тада су оне такве сукобе сматрале другоразредним и потискивале их у корист расправа о општим међународним проблемима и активностима несврстаних у циљу побољшања ситуације у свету. Сукоби чланица су сада превазилазили локалне оквири и угрожавали су не само мир и безбедност у свету већ јединство и опстанак самог покрета. Осим тога, једна група земаља окупљена око Кубе тражила је и окретање Покрета несврстаних према Совјетском Савезу као „природном савезнику“. То питање доминирало је на самиту у Хавани следеће године и довело је до оштре поларизације учесника. Највећи број њих, на челу са Јосипом Брозом Титом, осудио је такве тежње и тражио је враћање изворним принципима несврстаности и ванблоковске одређености. Међутим, после Хаване наступила је, као што смо раније поменули, криза у покрету која се изражавала кроз велика размимоилажења чланица и немогућност заједничких акција.

Током осамдесетих година, посебно на самиту у Београду 1989, било је покушаја да се Покрет ревитализује и модернизује. Главна пажња усмерена је на промене у светском економском поретку и на решавање економских проблема земаља у развоју. Покрет је опстао, али је престао да има оно на чему је Југославија инсистирала а то је „универзалана природа“. Уместо тога постао је „нека врста афичко-азијског и латиноамеричког савеза држава“. На крају, занимљиво је указати на један доста оптимистичан закључак аутора. Наиме, он истиче да је Покрет можда изгубио некадашњу „ватреност“ али да још увек има „перспективу“ и „смисао постојања“.

Књига Драгана Богетића је без сумње важна синтеза о Покрету неврстаности. Она је отклонила бројне недоумице, понудила јасна и адекватна објашњења и тумачења за многе „белине“ из његове историје. Заснована на обимној арховској грађи и слојевитој анализи, сазнања колеге Богетића о Покрету отклонила су и неке раније погледе који су га пренаглашено уздизали или претрано критиковали.

Наташа МИЛИЋЕВИЋ

Божица Славковић Мирић.
Југославија и Албанија 1945–1948: економски односи.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2020, 448.

Друга књига Божице Славковић Мирић, као и претходна, бави се питањем југословенско-албанских односа и представља наставак њених проучавања односа Југославије и Албаније средином 20. века. Књига је настала на основу мастер рада који је темељно допуњен новом грађом и сазнањима о теми. Приликом писања коришћен је велики број докумената из политичке архиве Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије, Архива Југославије, Архива Србије и Војног архива. Видимо да је коришћена примарно грађа југословенског порекла, похрањена у архивима у Београду, док је у литератури присутно коришћење књига албанских писаца, као и неколико водећих научника из иностранства, углавном на енглеском језику.

Божица Славковић Мирић се у истраживању ослањала на радове претходних истраживача који су се бавили питањем балканске федерације непосредно након Другог светског рата и питањима сарадње, а касније раскола у односима Југославије и Албаније. Најважнија коришћена дела су радови Бранка Петрановића, Ђорђа Борозана, Љубодрга Димића, Милорада Коматине и свеобухватно дело Александра Животића о анализи југословенско-албанских дипломатских односа у првих деценију и по након Другог светског рата.